

*Леся Степанівна Малаковська,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури
Дрогобицького державного педінституту ім. Івана Франка*

АВСТРІЙСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЕНОМЕН (до питання рецепції австрійської національної літератури)

Існування самобутньої австрійської літератури, якій довгий час відмовляли в праві на існування, заперечуючи її самостійність та вважаючи її складовою частиною німецького літературного процесу, здавалося б, не викликає сьогодні вже жодних сумнівів і дискусій, та все ж парадоксальним видається той факт, що сучасних австрійських митців (Томаса Бернгарда, Петера Гандке, Інгеборг Бахман, Петера Турріні та багатьох інших) і далі називають німецькими, а в кращому випадку – німецькомовними письменниками, тим самим не тільки відкидаючи їх національну приналежність, але й свідомо ігноруючи екзистенцію австрійської національної літератури та вважаючи її німецькомовною літературою з Австрії. У цьому взаємозв'язку особливої актуальності набуває проблема рецепції феномену австрійської літератури.

Враховуючи мовну специфіку і розглядаючи її як одну з суттєвих передумов формування нації, її культури та літератури, більшість німецьких літературознавців та критиків дотримується думки про можливість існування лише німецькомовної літератури, поповнюючи таким чином австрійськими іменами німецьку літературу.

Такий підхід до проблеми розуміння та осмислення будь-якої іншої національної літератури – англійської, французької чи тієї ж німецької – не викликав би заперечень, адже немає жодних сумнівів щодо існування англійської, французької та німецької мов та націй, але у випадку австрійської літератури він дещо однобічний, тому що при цьому не тільки не враховується її винятковість, але й специфічність розвитку та становлення австрійської національної свідомості та ідентичності.

Існує ще цілий ряд факторів, які підтверджують зацікавленість німців щодо першості в німецькомовному світі та запереченні австрійської культурної самостійності. Твори австрійських письменників в основному публікуються німецькими видавництвами, пропагуються німецькими критиками та літературознавцями знову ж таки в німецьких часописах, викладаються в німецьких школах та інститутах як твори німецьких

письменників. Такий підхід до австрійської літератури є значною перешкодою до сприйняття її в Австрії як національної літератури.

Важливим, як на мій погляд, видається також той факт, що сучасна німецька література (мова йде про літературу останніх трьох десятиліть) переживає не найкращі часи. Таке твердження викличе подив і заперечення, і все ж необхідно визнати, що в сучасному німецькому літературному процесі досить складно виділити хоча б кілька відомих імен, а таких визначних письменників, як Гайнріх Бьоль, Гюнтер Грас, Вольфганг Кьоппен, Мартін Вальзер, Герман Ленц, Ганс Еріх Носсак та багатьох інших слід уважати вже класиками цієї літератури.

У результаті процесу «політизації» у 80-90 рр. ХХ ст. німецька література помітно втратила свою гомогенність та значущість, і саме тоді відбувся небувалий злет австрійської літератури. Петер Гандке, Томас Бернгард, Альфред Колерітч, Ельфріде Єлінек, Вольфганг Бауер, Барбара Фрішмут, Петер Турріні, Герт Джонке, Ільзе Айхінгер, Алоїс Брандштеттер, Гергард Рот, Міхаель Шаранг, Франц Іннергофер – ось далеко не повний перелік імен сучасних австрійських майстрів слова зі світовим визнанням..

Особливої уваги заслуговує рецепція національної літератури австрійськими германістами. Здавалося, що хто ж, як не вони, мали б відстоювати право цієї самобутньої літератури, але зустрічаються ще твердження, які суперечать цьому. Зокрема, один з найбільш відомих відепських літературознавців Венделін Шмідт-Денглер, цитуючи думку Гердера про те, що «геній» мови є ідентичним з «генієм» літератури, ставить під сумнів самостійність національної літератури; а клагенфуртський германіст Альберт Бергер стверджує, що в Австрії мова може йти лише про німецькомовну літературу.

Обстоюючи думку, що «кожна національна література існує завдяки рецепції», Роберт Менасе у статті «Нація без літератури?» резюмує, що «ця типова та самозрозуміла форма сприйняття якраз і не існує в Австрії» (4, 114).

Твердження австрійських науковців дають право зробити парадоксальний висновок про те, що в Австрії відсутнє сприйняття національної літератури, яка є визнаною в цілому світі, в тому числі і в Україні. «Австрійська література, – відзначав український германіст Д.В.Затонський, – яскрава, самобутня і неповторна, в її особливостях, в її своєрідності проступає загальнозначиме, що, коли говориш про

неї, в якійсь мірі говориш про літературу ХХ століття в цілому та про життя ХХ століття в цілому» (1, 7)

Винятковість та своєрідність австрійської літератури пов'язана з багатьма факторами. На відміну від багатьох європейських літератур вона зародилася значно пізніше, в середині ХІХ ст. Як відзначав австрійський письменник Герберт Айзенрайх, «раніше не було не тільки австрійської літератури, але й австрійських письменників – на противагу Німеччині, літературна велич якої завершувалася тоді, коли австрійська лише зароджувалася: Грільпарцер, Штіфтер, Нестрой, Раймунд, Ленау – діти бідермайера, вони ж – батьки австрійської літератури» (2, 441).

Її специфічність полягала в тому, що вона утверджувалася на німецькому ґрунті та в постійному суперництві з німецькою літературою та культурою. «Австрію зробила Австрією взаємодія з іншими народами та іншими культурами... Австрійська література – своєрідний посередник між німецьким та слов'янським культурними світами, між Західною та Східною Європою» (1, 85).

Складність підходу до розуміння австрійської літератури продиктована самобутністю історичного та національного розвитку країни, яка пережила велич і падіння Австро-Угорської монархії, виникнення та кінець І-ї Австрійської республіки, ганебний аншлюс та створення незалежної держави. Найбільш болючим для австрійців було насильницьке приєднання до гітлерівської Німеччини, замасковане демагогією про «возз'єднання» двох споріднених народів.

Характерна особливість австрійської літератури полягала в тому, що її розвиток почався набагато раніше, ніж процес формування австрійської нації та національної самосвідомості. Яскравим підтвердженням її феноменальності став той факт, що, маючи всі наявні ознаки, вона протягом довгого часу не була літературою національною, оскільки не склалася ще австрійська нація.

На відміну від інших націй становлення австрійської національної свідомості відбулося надто пізно, вже після 1945 року, а до того часу австрійців переконували в тому, що «вони, австрійці, є німцями». Австрійці багато часу присвятили проблемам пошуку національної ідентичності та формування австрійської самосвідомості.

Болючий процес національного становлення та зневіра в історичному минулому країни, в її державних та політичних інституціях знайшли своє яскраве відображення в австрійській літературі і сприяли формуванню негативного ставлення австрійських письменників до таких

понять, як «ідея державності», «національна самосвідомість» та «національна ідентичність». Та все ж, якщо для більшості митців старшого покоління Австрія була духовною батьківщиною, культурно-історичною спільністю, легендою, що виросла з руїн тисячолітньої імперії, традицією, на яку вони опиралися, то сучасне покоління австрійських письменників розглядає австрійську республіку як втілення і розвиток негативних тенденцій. Переконані в тому, що історія Австрії стоїть на заваді розвитку сучасності, і, передусім, «габсбурзький міф», який вже став невід'ємною частиною поняття «австрійське» і так заволодів свідомістю нації, що з часом став образом незалежного світопорядку, письменники в кожному творі намагаються не тільки поквитатися з залишками «легендарного минулого», але й переосмислити духовний спадок країни та зректися ностальгії за минулим.

Яскравим прикладом цього є епатажний виступ одного з визначних австрійських письменників сучасності Томаса Бернгарда під час вручення йому Австрійської державної премії. Замість подяки за нагороду він сказав: «Ми – австрійці, ми апатичні, ми – життя, що відбиває відсутність інтересу до життя, ми – манія величчя, спроектована у майбутнє. Нам нема чого соромитися, ми просто ніщо і не заслуговуємо нічого, крім хаосу» (5, 7), таким чином розкритикувавши не тільки вітчизняну державну систему, але й пасивність, байдужість та певну немічність австрійців, заповонених «величчям» минулих часів.

Такої ж думки притримується й Барбара Фрішмут, підкреслюючи, що «самозаспокоєння та байдужість, які настільки поширилися у суспільному житті, що зробилися головною прикметою австрійського провінціалізму» (3, 63)

Томас Бернгард, Петер Гандке, Барбара Фрішмут, Вольфганг Бауер та інші ніби не помічають, що сучасна австрійська республіка – «принципово інший суспільний організм, всередині якого нагромаджуються доцентрові сили національної самосвідомості» (1, 395). Австрія залишається для них патріархальним рудиментом Європи, символом пережитку, відсталості, який необхідно знищити, а разом з тим змінити «надуманий», міфічний образ країни.

Зокрема в статті «Ранкова політична молитва», яка була відповіддю на запитання австрійського літературного часопису «Wort in der Zeit» про роль політики та мистецтва перед виборами до нижньої палати парламенту Австрії, Т. Бернгард підкреслив, що

«протягом останнього півстоліття австрійська політика з блискучих світових висот скотилася до нуля, стала нічим» (6, 13). Він з боєм констатував той неприємний для всіх австрійців факт, що «сьогодні, через кілька десятиліть після знищення райху, спадщина країни розтрачена, нащадки стали банкрутами... Засів революції зійшов для нас катастрофою, ми – мародери – увійдемо в історію як покоління, позбавлене генія... Знищення монархії півстоліття тому, знищення Гітлера двадцять років тому – нічим цим ми не скористалися! Нам в Австрії вже нема чого чекати від «поняття Австрія». Ми розчинимося в Європі і будемо нічим» (6, 13). Таким чином, Бернгард зовсім не помічає позитивних змін, які відбулися в країні, не завважає, що сучасна Австрія – нейтральна держава, що прагне миру, а розглядає її як сучасне австрійське нікчемство.

Коли у 1978 році австрійське видавництво «Residenz – Verlag» опублікувало антологію «Щаслива Австрія», в якій більшість сучасних письменників поділилися своїми поглядами щодо своєї держави, стало зрозумілим, що процес формування австрійської самосвідомості та національних почуттів ще не завершився. Висловлювання письменників були далеко не однозначними, але, як на подив, більшість авторів висловила свої сумніви щодо національних почуттів. Зокрема Барбара Фуснегер підкреслила: «Розповіді про Австрію? Добре, але якби ж то я знала, що являє собою і де вона – сучасна Австрія» (3, 71).

Песимістичне ставлення письменників до минулого і сучасного своєї країни, почуття любові-ненависті до Австрії, усвідомлення «втрати батьківщини» стало характерною особливістю австрійської літератури, частиною «австрійської проблематики».

Ця самотність та феноменальна література не тільки відтворила труднощі культурно-історичного і духовного розвитку Австрії, але й значно вплинула на розвиток та формування австрійської національної свідомості.

1. Затонский Д. Австрийская литература в XX столетии. М., 1985.
2. Eisenreich H. Biedermeier-Dämonen.- Neue deutsche Hefte, 1958, Hf. 5
3. Glückliches Österreich. Literarische Besichtigung eines Vaterlands. Wien – Salzburg, 1978.
4. Menasse R. Nation ohne Literatur? In: Manuskripte, Zeitschrift für Literatur, 1993, Hf. 114
5. Über Thomas Bernhard. – Frankfurt a.M., 1970

6. Wort in der Zeit. 1966. Hf. 2

Леся Малаковська. Австрійський літературний феномен (до питання рецепції австрійської національної літератури). Феномен австрійської літератури полягає в тому, що вона була визнана однією з світових літератур, ще не ставши національною літературою.

Складність підходу до розуміння цієї самотньої та виняткової літератури продиктована проблематичністю історичного та національного розвитку країни, тісною взаємодією з літературою та культурою Німеччини, специфічністю становлення австрійської національної свідомості.

Леся Малаковская. Австрийский литературный феномен (к вопросу рецепции австрийской национальной литературы). Феномен австрийской литературы заключается в том, что она, еще не обладая чертами национальной литературы, была признана одной из мировых литератур.

Сложность подхода к пониманию этой самобытной и исключительной литературы продиктована проблематичностью исторического и национального развития страны, тесным взаимодействием с литературой и культурой Германии, специфичностью становления австрийского национального сознания.

Lesya Malakowska. Phenomenon of Austrian Literature. (To the problem of perception of Austrian national literature). The Phenomenon of Austrian literature lies in the fact that it had been recognised as world literature before it became a national one. The Complexity of approach to understanding this original and exceptional literature is caused by a problematical character of the country's historical and national development, close interaction with the German literature and culture, specificity of the formation of the Austrian national consciousness.